

РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ
30 CP 33
ЖУЈОВИЋ С.
Привреда и прив

600000211

COBISS ◉

ПЕСКОВАЦ

Ђенерал ИВАН С. ПАВЛОВИЋ

У Битољској битци изнад Облакова

— 4. и 5. Новембра 1912. године. —

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА „ВУК КАРАџИЋ“ — КРАЉА ПЕТРА УД 9
1922

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА „ВУК КАРАџИЋ“ — КРАЉА ПЕТРА УД 9
1922

SR

a/ 210

94(497.7) "19"

генерал ИВАН С. ПАВЛОВИЋ

Битољској битци изнад Облакова

— 4. и 5. Новембра 1912. године. —

Издавачко и Књижевско Предузеће
ГЕЦА КОНАД - БЕОГРАД
НА ДАР ДОЗВОМ УЧЕНИКУ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ЛЕСКОВЦА

Бр. 14 564

Струка 93/99

БЕОГРАД
Издавачка књижарница Геце Кона, — Кн. Мих. 1.
1922

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА „ВУК КАРАџИЋ“ — КРАЉА ПЕТРА УД 9
1922

У Битољској битци изнад Облакова

— 4. и 5. Новембра 1912. године. —

Битољска је битка најзнатнија и најинтересантнија у рату с Турцима 1912. године. У њој је турска вардарска војска претрпела највећи пораз; са њом је наш рат са Турцима у главном био завршен.

С тога смо дужни, да јој са наше стране свуклику пажњу поклонимо и исцрпно је проучимо. А да би се ово могло постићи, потребно је прикупити све податке о Битољској битци. Сада још у толико пре, што нам је непријатељ за време окупације наше земље 1915—18 год., уништио многу драгоцену грађу и архиву из балканског рата.

Из бележака које сам за време рата водио, са свима важнијим наређењима и извештајима, у стању сам изнети податке за Битољску битку, у обиму дејства III пешачког пука I позива и Одреда од три пука, којим сам командовао. У колико сам у току операција имао везе са разним јединицама и могао пратити општи ток догађаја у Битољској битци, у толико се они овде и износе. Вероватно ће читаоцима¹⁾ ствар ова изгледати нешто сувише стручна, — нарочито у почетку — али се надам да ће они ипак наћи у њој доста интереса, због важности саме битке о којој је реч.

¹⁾ Овај је рад први пут штампан у Српском Књижевном гласнику, свескама за октобар и новембар 1921. Овде се одштампава са исправкама и извесним допунама.

I

31 октобра 1912 године, трупе I Армије отпочеле су покрет да заузму припремне положаје за Битољску битку.

1 новембра са пуком сам био на положају изнад села Трновца са задатком, да према потреби потпомогнем I пук I позива који је од села Трновца наступао Дрвеничким косама, чистећи ово земљиште од Турака и Арнаута мештана.

2 новембра, око 7 и по часова изјутра, дошао је код III пука код Трновца командант Моравске дивизије I позива, ђенерал Илија Гојковић са својим штабом. Он ми је издао ово наређење:

„Моравска Дивизија I позива има задатак да заузме данас фронт: село Лисолај — кота 1200 — село Беранци.“ — „I пешад. пук заузео је са једним батаљоном већ коту 1200.“ — „Команданту XVI пешад. пука, под чијом је командом II пешад. пук, и моравски артиљеријски пук, као команданту левог крила, наређено је, да са II пешад. пуком заузме линију од коте 1200 до села Беранца закључно, а са остатком да буде код коте 709 у припремном распореду.“ — „Вама наређујем: Да се одмах кренете од села Трновца косом Дрвеничком и појачате десно крило — фронт кота 1200 село Лисолај, — који ће заузети I пешад. пук. Десно крило ставља се под Вашу команду, према томе добро га утврдити.“ — „Моравска Дивизија II позива има задатак да заузме линију од села Лисолаја до села Црневце, и према томе с њом ступити у везу.“ — „Трупне коморе долазе из села Коњаре у село Обршане.“ — „Штаб дивизије биће у селу Д. Подине.“

Према овоме наређењу, пошто сам прикупио делове пука који су вршили осигурања у разним правцима, кренуо сам пук у 8 и по часова пре подне 2 новембра.

У 9 часова и 50 минута пре подне примио сам од команданта леве колоне Моравске дивизије I позива из Моргошева ово извешће:

II пеш. пук II позива заузео је косу од коте 990 ка коти 1450 са једним батаљоном, а остатком на косама изнад села Стругова. У 8 часова изјутра одред се креће ради заузимања положаја обележеног котом 1450, а одавде продужиће преко реке Шемнице на Стражево и Облаково и даље Црни Врх (1150). Командант II пеш. пука II позива потпуковник Душ. П. Васић.“

Потврдивши пријем овога извештаја, команданта II пука II позива, оријентисао сам га где се налазим и какав задатак имам за данашњи дан.

Са пуком сам око 12 часова и 30 мин. по подне стигао на гребен западно од села Дрвеника.

I пеш. пук са једним батаљоном држао је коту 1200; са једним пак батаљоном положај југозападно од села Дрвеника, од којег се спуштају косе к Лопатници селу, а остатак је пука био у биваку југозападно од истог села које је попаљено. Лева колона Моравске дивизије II позива ступила је у борбу преко реке Шемнице уз Облаковску косу. Коњица Моравске дивизије II позива наступала је долином Шемнице, али је заустављена и враћена дејством турске артиљерије, која је била на коси северозападно од села Кукуречана. Десна колона Моравске дивизије II позива наступила је преко Гопеша. Лева колона Моравске дивизије II позива водила је борбу до ноћи. I пеш. пук заноћио је на горе поменутим положајима. Извршивши утврђивање десног крила мени додељеног положаја, и пошто сам поставио из једног батаљона потребан део трупа за обезбеђење и мотрење на долину Шемнице, пук сам убиваковао у шуми, где је прошле ноћи био заноћио I пук, нешто мало северозападно од села Дрвеника. I пеш. пук I позива дошао је у везу са трупама Моравске дивизије II позива, чија је лева колона у

току 2. новембра стигла на висину између села Стражева и Облакова.

И ако је ноћ на овој висини била осетно хладна, лако се провела, јер је дрва било у изобиљу а ватре су биле згодно заклоњене по шуми.

Са командантом I пука I позива, потпуковником Душаном Туфегџићем споразумео сам се и решио да сутра 3 новембра потпомогнемо леву колону Моравске дивизије II позива, ако за то наступи потреба.

3 новембра после 6 часова изјутра, отпоче артиљеријска и пешачка ватра код Моравске дивизије II позива.

У духу намере и споразума са командантом I пука I позива, потпуковником Туфегџићем, да потпомогнемо рад Моравске дивизије II позива, кренуо сам пук око 6 и $\frac{3}{4}$ изјутра, да заузмем место I пука, а овај да се крене у десно, како би могао потпомоћи лево крило Моравске дивизије II позива. Одмах сам са I батаљоном III пука заменио батаљон из I пука на коти 1200, како би се овај прикупио за покрет.

Када сам заједно са командантом I пука вршио ово померање (пре 9 часова изјутра), стиже наређење команданта I Армије, команданту Моравске дивизије II позива, преко команданта Моравске дивизије I позива, а упућено преко мене, чија је садржина гласила:

„Да данас све дивизије остану на заузетим положајима, да се добро утврде, извиде наступне правце према непријатељу, распоред снаге и начин утврђивања, како би се осигурао напад кад се нареди“.

Борис Косић

Ускоро за овим стигао је из Моравске дивизије II позива коњички капетан I кл. Иван Докић, кога је командант Моравске дивизије II позива упутио к мени, као команманту десног крила Моравске дивизије I позива, са захтевом, да са нашим трупима ступимо у борбу и да му се пошаље брдска батерија. И без овога захтева команданта Моравске дивизије II позива, пуковника Милована Недића, ја сам вршио покрет трупа десног крила Моравске дивизије I позива, да бих потпомогао борбу левог крила Моравске дивизије II позива. Али наређење команданта I Армије командантима дивизија, које је командант Моравске дивизије I позива, ђенерал Гојковић, преко мене, отворено доставио, да га примим к знању ради управљања, обуставило је извршење моје намере. Ово наређење прочитао је у присуству мога ађутанта Милутина Остојића, капетана, и капетана Докића (из Моравске дивизије II позива), потпуковник Душан Туфегџић, командант I пука.

Ну ипак, да би огарантовао јачу везу и евентуално помоћ левог крилу Моравске дивизије II позива, упућен је један батаљон I пука I позива, на положај спрам села Лопатнице, да дође у тешњу везу са трупима левог крила Моравске дивизије II позива. У то доба цео пољски артиљеријски пук Моравске дивизије I позива био је на правцу села Беранца. Није ми било познато, да ли је већ и у колико изишао био на положаје, само је брдска батерија била на положају у близини I пука. Саслужио сам капетану Докићу, да извести команданта Моравске дивизије II позива, пуковника Недића, о моме раду и добивеним наређењима, с тим да брд-

У близини бивака горело је арнаутско село Дрвеник. У њему је било брашна, сламе и других потреба. Пронађоше се црепуље, софре, даске и у логору наста мешање и печење проја и погача, јер се из позадине храна тешко дотурала.

Око 7 час. у вече у правцу Битоља и даље чујаше се потмула грмљава. Изгледаше као звук тешке артиљерије. Мишљасмо, да наши градски „Шнајдер-Кане“ бомбардују битољске положаје, или још пре да су се Грци приближивали Битољу. Али од свега тога ништа! У ствари ово је и била грмљава, јер око 9 час. у вече настаде силна олуја са кишом. Око 10 час. преста ветар, да у 11 час. и 40 мин. постане још силнији. Изли се силна киша. После три четврти часа ветар опет престаде али киша и даље продужи падати.

II

Прикупљеним податцима и личним осматрањем турских положаја пред Битољем, на десној страни реке Шемнице 2 и 3 новембра дошао сам до ових закључака:

Приступ битољским положајима, који се са линије Облаково—кота 1450—Црни Врх—Кјеромарица спуштају на север и северозапад ка Шемници и на исток у долину Црне Реке, отворен је и прегледан. Целокупност турских положаја природно је још ојачана препонама пред собом, које чињаху реке Шемница и Црна Река, а које поред осталог бејаху јако надошле од силне кише ноћу 3-4 новембра. Многобројне косе, које се од Облакова, Црнога Врха и Кјеромарице спуштају у Шемницу истичају су испресеране многобројним потоцима, те су косе

јако испреламане, али на њима на северној страни има и благих басамака са ослоним тачкама, згодним за поседање пешадијом и стављање под јаку пушчану и митраљеску ватру предтерена. Оне су биле начичкане стрељачким рововима и опкопима са којих се тукао прилаз Шемници, а овај је нарочито на великом пространству тучен турском артиљеријом, која је стављала под јаку ватру наше подилажење са Дрвеничких коса, поред села Лопатнице, Лисолаја и Црновока.

Поред природне јачине ових положаја, Турци су имали довољно времена да концентришу све своје снаге код Битоља, да положаје благовремено утврде, поседну и тако их спреме за најјачи отпор. Турска артиљерија на косама код села Кукуречана, Секирана и на осталим положајима добро је пласирана, заклоњена и утврђена. Она је јако стављала под ватру прилазе нашој пешадији отвореном долином ка Шемници, при прелазу ове и при даљем њеном наступању на турске утврђене положаје.

Што је још најнезгодније и од најосетливијег утицаја, пешадија није могла бити потпомогнута при своме најнапорнијем раду нашом артиљеријом, која је (сва пољског и тежег модела, сем најнезгоднијег изузетка), због веома тешкога земљишта, које се од Дрвеника спушта преко коте 1230 ка селу Црновоку, споро и у малом броју извођена на ове положаје. Па када је наша артиљерија, делимице и пласирана на ове прве положаје, са којих ће потпомагати наступање и прелаз пешадије преко Шемнице и напад на утврђене и густо поседнуте турске положаје на десној страни Шемнице, није могла имати видних резултата, због недовољног домета.

Тако је једино остајало самој нашој пешадији, да својим грудима све препоне ових природно врло јаким и војнички спремљених положаја, сама савлађује. Када се свему овоме додају и атмосферске прилике, баш у очи битке — силна киша, која се излила у ноћ 3-4 новембра, од које су јако надошле све реке и бујне планинске речице и потоци, затим повремена, каткад дужа густа магла, која је обавијала главне положаје, онда ће се видети, колико је појачана моћ одбране турских положаја пред Битољем, и под каквим су тешким околностима наше храбре трупе имале да нападају отворено на фронт турских положаја и бију можда најславнију битку у рату 1912. Али су оне херојском одважношћу и беспримерном издржљивошћу све препоне савладале, сломиле последњи и најжешћи отпор турских концентрисаних снага код Битоља, и битку добиле.

4 новембра 1912 године, око 3 часа изјутра известио ме је командант 1. батаљона 3. пука, мајор Тихомир Смиљковић, да је дошла једна чета из I пука да заузме место наше прихватнице. Командир те чете казао му је, да наш III пук иде у помоћ Моравској дивизији II позива. Командант батаљона пита ме, шта да ради.

Да бих сазнао шта је у ствари, послах одмах свога ордоранса команданту I пука, потпуковнику Душану Туфегџићу, да ме извести, зна ли он што о томе, јер ја, до овога часа, ни од кога нисам примио никакво наређење.

Око 4 часа јутра потпуковник Туфегџић посла ми на прочитање заповест за данас 4 новембра. То је заповест команданта Моравске дивизије I позива

О. Бр. 176, коју нисам примио. У њој се вели: III пеш. пук према наређењу О. Бр. 175, (од 3 новембра), још ноћас појачаће Моравску дивизију II позива. И ово наређење нисам ни од кога примио, нити сам до овога тренутка ма шта о томе знао!

Да сам га примио 3 новембра у вече, као што је требало да буде, ја бих још истог вечера пук кренуо у одређеном циљу.

Сазнавши овако посредним путем какав задатак имам, одмах сам; у 4 часа ујутру 4 новембра, наредио да се војници спреме за полазак. Ускоро је пук са допунским батаљоном, граничном четом и осталим деловима био готов, и око 5 часова кренуо сам пук низ Дрвеничке косе, наредивши да се I. батаљон са коте 1200 прикупи и уђе у састав пука на зачељу.¹⁾

Када сам већ био са челом пука на силазу са Дрвеничких коса, спрам села Лопатнице, у 7 час. и 55 минута јутра, чу се први турски топ наспрам Моравске дивизије II позива. Друмом кичевским спазих да се креће коњички дивизион Моравске дивизије II позива. Ускоро стиже преда ме коњички капетан М. Жујевић, и рече ми да је штаб дивизије ту у близини друма, на вису, показујући ми руком, више куће — хана, шта ли. Тамо је и командант дивизије, пуковник Милован Недић. Изихо на вис са мојим ађутантом, капетаном Милутином Остојићем, наредником штабовским значарем

¹⁾ 3 новембра 1912 године III пешачки пук I позива од 5 батаљона (у саставу пука био је и његов допунски батаљон и 4. чета граничне трупе), имао је овако бројно стање: официра 51, подофицира и каплара 510, редова 4034, коња 404, волова 70, кола 54. купно официра, подофицира, каплара и редова 4595.

Илијом Трифуновићем и ордонансима. Ту на вису, код пласираних топова, био је командант дивизиона потпуковник Љуба Вучићевић. У близини топова бејаше и командант дивизије пуковник Милован Недић, начелник штаба дивизије потпуковник Емило Белић, и још неколико официра из штаба Моравске дивизије II позива, које нисам познавао. У пратњи ађутанта а у присуству ових поменутих официра јавих се команданту дивизије, пуковнику Недићу. Пуковник Недић, кад му приђох рече:

„Ама где си? што не долазите? је ли с тобом брдска батерија?“

Рекох му на који сам начин, када и какво наређење добио и да брдска батерија није са мном. Он ми онда рече да је послао наређење, да му дође једна брдска батерија из његове десне колоне, потпуковника Божидача Јанковића. Затим ми, показујући руком вис над селом Облаковом, рече да на највећем вису стоји II пук II позива потпуковника Душана Васића, а тамо је отишао и III пук II позива потпуковника Милутина Стефановића и да их Турци нападају. „Ти си од потпуковника Васића и Стефановића старији?“ упита ме пуковник Недић. Потврдих му да сам од обојице старији. Потом ми издаде овако усмено наређење, у присуству напред поменутих официра: „Са твојим пуком крећи се што брже, на онај највећи вис над Облаковом (селом). Када тамо стигнеш, извести се о ситуацији од потпуковника Душана Васића. Прими команду над свима тамошњим трупима; према ситуацији реши се, изради план за даљи рад и по њему одмах даље ради. Извести ме на што си се решио, ја ћу доћи“. При поласку ми још показа куда уз Облаковске косе да водим пук. Рече ми да ће ми одмах на Облаково

упутити брдску батерију а можда и две батерије.

Кад сам се јавио команданту Моравске дивизије II позива, било је неколико минута прошло 8 час. јутра. У разговору и примању заповести од њега, пробавио сам око 20 минута, затим сам се одмах кренуо на извршење добивеног наређења.

При поласку здравих се са свима официрима и мојим другом потпуковником Љубом Вучићевићем, са којим сам, две године раније, прослужио у Књажевачком гарнизону.

За кратко време, док сам се бавио у штабу Моравске дивизије II позива, поврх Облаковских коса, куда ми рече пуковник Недић да крећем своје трупе, распрскавали су се турски шрапнели пребацујући преко Облаковских положаја. Гледајући то Љуба ми на растанку рече :

„Припази и води људе под заклоном коса, да не би лудо гинули и пре но што ступе у борбу.“

„Не брини, Љубо, није првина. Ово подсећа на књажевачке висове и гудуре.“

„Каква срећа, да пред Битољем примењујемо оно што изводисмо по Тресибابي и Липници код нашега Књажевца!“

Са својим пуковским штабом, на челу трупа, спустих се низ косу ка реци Шемници, југоисточно од села Црневце. Овде сам изабрао врло згодно место за прелаз преко Шемнице. Ма да је турска артиљерија, са малим размацама непрестано дејствовала са правца од села Кукуречана и са положаја северозападно од овога села, она ми није могла причинити никакве штете. Зрна су се њихова распрскавала и сувише високо и знатно лево од места прелаза преко Шемнице.

Од кише која се у току прошле ноћи 3-4 новембра онако силно излила, Шемница је још више надошла, хучи, доста је брза и мутна. Дубина је до појаса, негде и већа, до груди. Овде је имала ширину већу од 50 метара, а њена отока, која се морала прелазити, нешто је плића и за половину ужа.

Са својим штабом прешао сам Шемницу на коњима. Вода заноси и коње, ако се мало пође низ воду. Вода заноси и војнике. Наредих, да се по 5-6 војника држе чврсто рукама и тако прелазе. Ово се показало корисно, те сам наредио да се овако прелази по десетинама. Ипак, вода поче носити по што шта од ствари, нарочито обућу онима који су је били скинули. Брзина, којом надошла Шемница заносаше војнике причинила је, да по неки добије несвестицу и падне у воду, те се тако поче давити. Цео пуковски штаб руководио је и помагао прелаз трупа преко Шемнице. Поред ађутанта капетана Остојића и осталих лица из штаба, нарочито се у томе одликовао наредник, штабовски значар пуковског штаба, Илија Трифуновић.¹⁾ Требало је пуних

¹⁾ Неустрашими и веома поуздани штабовски наредник Илија Трифуновић јахао је једнога токмака алата. Илија је тога дана био грозничав. Стојећи на супротној, десној, обали Шемнице, сви из пуковског штаба посматрали смо и помагали прелаз војника преко Шемнице. Одједном спазизмо да један војник паде у воду и поче да се дави. То је био каплар из 1. чете 4. батаљона Обрад Јовановић, родом из Бела Потока, среза заглавског окр. тимочког. Наредник Илија спазивши ово, за тили час, одјури са коњићем у Шемницу и извуче каплара Обрада. Мало потом давио се редов 3. чете 4. батаљона, Комен Младеновић, родом из села Нишора, ср. нишавског, окр. пиротског. Наредник Илија је и њега извукао из воде и спасао га од смрти. Мало доцније давио се коморџија пуковске профијантске коморе, Пенча Спасић,

2 часа да пређу Шемницу свих 5 батаљона, комора и сви делови пука.

Када је „гро“ мојих трупа прешао Шемницу, наставио сам кретање. За одржавање реда при прелазу остатка трупа и установа преко Шемнице, наредио сам да дотични команданти батаљона руководе, с тим да командант допунског батаљона III пука I позива, капетан I класе Миладин Петровић, са својим батаљоном последњи пређе Шемницу и одржава ред, док реку не пређе и остатак пука, профијант комора и остали ситни делови. Потом, да одмах са својим батаљоном и осталим деловима крене за пуком уз Облаковске косе.

Са својим штабом кретао сам се на челу пука.

Од реке Шемнице после кратког одстојања настају Облаковске косе, у почетку нешто блаже, али сваким кораком напред пад је био све јачи. Сви

из села Церове ср. лужничког, окр. пиротског. Он је потонуо у воду која га је понела и носила преко 50 метара. Наредник Илија је на коњу јурио за њим, скочио с коња у Шемницу и извукао га на обалу! Пенча се брзо опоравио и продужио пут. Најзад пао је у воду товарни коњ који је носио ручни канцеларијски материјал штаба III пеш. пука II позива. Коњоводац кад је видео да је коњ пао у воду, нагао је преко реке. Брза Шемница избацила је коња на површину и однела га низводно преко 150 метара од места пада. Са највећим пожртвовањем наредник Илија баци се за њим, ухвати га и извуче га готово мртвог на обалу! Брзим мерама на обали спасен је и овај коморциски коњ и остао је у животу.

За овакво осведочено изванредно пожртвовање, примерну храброст и присебност у овој прилици и исто тако држање 4. и 5. новембра 1912. год., као и у свима ранијим борбама, предложио сам наредника Илију, по заузећу Битоља, да се одликује златном медаљом за храброст. И наредник Илија по овом предлогу одликован је.

смо сјахали и кренули се пешке. Отежало мокро одело код војника и јака узбрдица уз Облаковске косе успоравале су кретање.

III

Када смо већ доста одмакли били уз стрмени, у велико су се спуштали низ Дрвеничке косе ка Шемници пукови Моравске и Дринске дивизије I позива. I пеш. пук спуштао се спрам села Лисолаја, да се по прелазу Шемнице дохвати коса западно од села Кабаловци Секирани. Источно од I пука са Дрвеначких коса наступао је ка Шемници II пеш. пук. Још даље источно наступали су, лево и десно од села Црнобока ка Шемници, пукови Дринске дивизије I позива и то XVII и VI пук. У дивизиској резерви Моравске дивизије I позива остао је на левој обали Шемнице, код села Лисолаја, XVI пеш. пук. Са Облаковске косе, уз коју смо се кретали, веома се лепо видела лева обала Шемнице и сви наши положаји на Дрвеничким косама, којима су се кретали наши пукови ка Шемници. Изглед је био инпозантан. На целом пространству леве обале Шемнице, од Лисолаја до Црнобока и источније, развијени делови пукова у стрељачким стројевима наступали су Шемници. Иза њих, са последњих падина што се од Дрвеначких коса спуштају ка Шемници, кретали су се батаљони у размакнутим еволуционим поредцима, а за овима низ Дрвеничке косе вијугали су као змије зачелни батаљони и остали делови пукова.

Турска артиљерија са свију положаја на десној обали Шемнице а нарочито са правца од Кукуречана и Секирана непрестано је дејствовала, став-

љајући под јаку ватру наше трупе које су прилазиле Шемници. Мање је дејствовала наша артиљерија, која не могла је тада, ни за краће време, ућуткати турске батерије. Када је I пеш. пук са коса прилазио Шемници обасут је био шрапнелима турске артиљерије. С тога су ови његови развијени делови трчећи рокирали у десно, у неколико ближе месту где је Шемницу прелазио III пук. Са турских положаја према Облаковским висовима такође је артиљерија дејствовала. Шрапнели су се распрскавали високо над нама, а поједина зрна падала су већином лево и десно по јаругама, те не имадосмо губитака. Што смо се више приближавали највећем врху над Облаковом, земљиште бејаше јако стрмо, те успораваше кретање које је вршено без застоја. Нешто пре 2 часа по подне 4 новембра, стигао сам на одређени положај, највиши вис југозападно од села Облакова.

За један сат и више, пре но што ћу стићи, упоредне а негде испреламане косе, које су појединим чукама и странама надвишавале косу којом смо се кретали, заклањале су ми доглед у назад ка Шемници, те не могах више видети шта се тамо дешава. Са те стране чујаше се непрестано артиљеријска ватра; исто тако и у правцу десне колоне Моравске дивизије II позива према Ђавату. На наше положаје, највеће висове изнад села Облакова, турска артиљерија је непрестано дејствовала; водила се пешачка борба; митраљежи су такође дејствовали.

Команданту I батаљона мајору Тихомиру Смиљковићу наредио сам, да ме заступа, све батаљоне ту прикупи, где ће очекивати даље моје наређење. Са мојим ађутантом и жандармеријским наредни-

ком (кога ми је ставио на расположење командант дивизије, пуковник Недић), кренуо сам у борбену линију, да нађем команданте пукова, потпуковника Душана Васића и Милутина Стефановића, да се од њих оријентишем о стању на бојишту и од потпуковника Васића примим команду над свима трупима. Од јаке кише прошле ноћи и влаге на овим висинама, земљиште бејаше јако раскалањано, те нам ноге упадаху у глиб. При том брисаше хладан ветар. После кратког кретања спазисмо један батаљон у смакнутом поретку са размакнутим четама на већем растојању. Војници су били у клечећем или седећем ставу. Упутисмо се томе батаљону.

То је био батаљон III пука II позива, којим је командовао мајор Коста Михајловић („Коста Рус“). Батаљон је био у резерви трупа II и III пука II позива, које су биле развијене и уведене у борбу. Код овога батаљона у резерви, били су потпуковник Душан Васић, командант II пука II позива, потпуковник Милутин Стефановић, командант III пука II позива и мајор Коста Михајловић, командант поменутог батаљона. Сви они јако се обрадоваше кад ме видеше и када им рекох, да је мој пук са допунским батаљоном и једном граничном четом стигао да их ојачам и да примим команду.

Како су моје трупе стигле, батаљон мајора Косте Михајловића, који образоваше дотле резерву и бејаше у смакнутом поретку, са увећаним растојањима између чета, (трпео је тада од шрапнелске ватре, јер су Турци непрестано артиљеријом дејствовали), одмах је са размакнутим стројевима кренут да појача први борбени ред. При овом покрету распрскаше се над батаљоном неколико шрапнела.

Над једном четом распрскавање је било врло ниско, те рани и избаци из строја више војника; један бејаше смртно рањен у кичму. Наредих мајору Кости да војници у четама узму већа растојања и да чете наступају плитким стројевима.

У 2 часа и неколико минута по подне 4 новембра примио сам команду од потпуковника Душана Васића, команданта II пука II позива, над свима трупима на положајима на највећим висовима изнад села Облакова. У борби су тада развијени били II пеш. пук II позива од три батаљона са митраљеским одељењем (један батаљон овога пука био је још раније деташован на другу страну) и III пеш. пука II позива са сва четири своја батаљона и митраљеским одељењем.

Са командантима пукова, потпуковницима Душаном Васићем и Милутином Стефановићем, и мојим ађутантом, капетаном Остојићем, изишао сам на борбену ивицу виса, на којем су, као и на таласастом земљишту пред њиме, били наши стрељачки ровови, у циљу да размотрим бојиште, да се оријентишем о стању у то доба и решим за даљи рад у духу наређења, које ми је издао командант Моравске дивизије II позива, пуковник Недић.

Стање је у то доба било овако:

Линија наших положаја, идући преко највећих висова, који су са неколико врхова југозападно од села Облакова високо штрчали под облаке, (уопште познати под именом „Облаковски Висови“), имала је у неколико вид полукружан, почињући са десног крила североисточно од села Рамне, са извесним угнућем у нашу страну према Големој Тополги и левим крилом, које се спуштало крајњим

делом, косом високо изнад села Облакова са западне стране.

Опажало се јаче груписање непријатеља према нашем десном крилу. Ово су Турцима диктовали и тактички услови бојишта и општи стратегијски услови, стање и прилике под којима се налажаху у Битољској битци.

Када Турци буду принуђени на повлачење са битољског бојишта, имали би да користе два правца. Један од ових ишао је са десног крила битољских положаја на југ преко Кенали, Лерина и високе Неречке Планине за Корчу. Други одступни правац ишао је са левога турског крила преко Ђавата ка Ресну, делећи се одавде у два правца: на југ врлетним теснацем између Преспанског и Охридског Језера ка Корчи, и на запад преко Охрида, Струге у долину Шкумбе за Елбасан и даље.

Док би први главни одступни правац на Лерин у почетку био повољнији, изложен је био опасности од сједињења српске и грчке војске а тиме и потпуног пресецања. Међутим, други правац на Ресан, јако је био угрожен и притиснут десним крилом српске армије од Гопеша и Ђавата, и ако га Турци не би благовремено осигурали и обезбедили, бачени би били на високи и кршни Перистер и Преспанско Језеро.

С обзиром на ово, Турци су на оба ова правца одступања обратили пажњу. Лево крило турске војске у Битољској битци, којим је командовао Џавид паша, осигуравало је себи правац преко Ресна. Овај правац, идући у почетку знатним делом паралелно са турским одбранбеним фронтом, јако је био угрожен.

Одржање у што дужој власти положаја на највећим висовима изнад села Облакова и целе греде, која се продужава Црном Врху и даље, као и евентуално проширење ове сфере одбацивањем Срба на леву обалу Шемнице и овлађивањем српским положајима на тој страни у овај мах, за Турке је било од пресудног значаја. Успех Турака у овоме би имао знатних последица; али што је извесно, у томе случају баш и кад би десно турско крило на битољским положајима имало неуспеха, Турци би били у могућности да јаче снаге извуку у правцу Ресна и даље.

С тога се Џавид паша на поменутих положајима најодважније и најупорније ангажовао. Уводећи у борбу своје најбоље трупе и појачан деловима корпуса Фети паше, он је јаким снагама вршио дрске контра-нападе да нас сузбије, али, као што ће се доцније видети, ни његов таленат, ни његова изванредна одважност и бројност трупа не имадоше успеха.

Сем свега овога за концентрисање јаче снаге према нашем десном крилу Одрета ишли су у прилог и тактички разлози. Према овоме крилу био је тактички кључ турских положаја. Док је овај у власти Турака, они осигуравају себи са левога крила битољских положаја једину одступницу у правцу Ресна. Груписање њихових резерва на десном крилу, према нашем левом, не одговара борбеним приликама. Ове трупе јако би биле изложене нашим нападним колонама, које су 4. новембра изјутра предузеле општи напад на цео фронт битољских положаја и њихова би се улога у томе случају одвела на другу страну, те Турци не би били у могућности

да врше нападе на највише и најважније положаје изнад Облакова, које су сада дрско вршили.

Око 700 метара пред нашим крилом видело се да су Турци јаче посели били један вис и косе, које су се гранале у више праваца силазећи ка друму Битољ—Ресан, и маркантније се спуштале јужно ка селу Рамни и Српцима а североисточно ка Облакову.

Турци су имали стрељачке стројеве испред овога виса, као и према нашем левом крилу и целом нашем фронту.

У картама овога земљишта врло смо оскудевали; једва да се по једна нашла на пук, па и она је била непотпуна и нетачна: није се слагала са земљиштем.¹⁾

На положајима према нама, јачи део турске артиљерије био је постављен позади њиховог левог крила. Турци су наше положаје непрестано обасипали артиљеријским зрнима, те тиме јако досађивали нашој пешадији.

По дубини својих положаја Турци су имали неколико коса и више већих и мањих ћувика. Све су ове утврдили стрељачким опкопима и са ових су погодно цео предтерен стављали под ватру.

Земљиште са нашега десног крила спушта се јужно отсечније ка Рамни и уопште на југ ка друму,

¹⁾ Ја сам при себи имао карту аустријског ђенералштаба, секцију Битољ. Због њене размере, на њој није било многих висова, чука и коса. Али је била и нетачна, што није никакво чудо, кад се узме у обзир, кад је вршен премер и под каквим условима за време Турака. На картама није тачно била обележена кота 1150. Али ипак у то доба, били смо срећни да ма какву карту имамо, јер, пошто смо са операцијама прошли околину Скопља, оне су биле велика реткост.

док су косе у североисточном правцу у почетку блаже и дуже.

И на нашој као и на турској страни стрељачки стројеви утврђени су на брзу руку стрељачким заклонима, који су непрестано ојачавани, у колико се под борбом за то стизало.

У време када сам разматрао бојиште, (око 2 часа и четврт по подне 4. новембра 1912. године) водила се борба на целом фронту наших положаја на висовима изнад Облакова. Ојачани трупамa, које су према нама доводили, Турци су се напрезали да нас са ових положаја потисну. Турска артиљерија јако је потпомагала рад своје пешадије, и на њу благотворно морално утицала. Ова је знатним бројем оруђа непрестано дејствовала, стављајући под ватру како наше стрељачке стројеве тако и задње делове и резерве. По зрнима се видело да су Турци имали не само брдску артиљерију, већ и батерије тежих зрна, већих калибара. Оценио сам да су у то доба према нама дејствовале најмање четири батерије. А ми у то доба на свима облаковским положајима нисмо имали ни једног јединог топа.

Под оваквим околностима морални уплив дејства турске артиљерије знатно се осећао код наших трупа.

Ове положаје држао је 3. и 4. новембра изјутра II пеш. пук II позива, потпуковника Душана Васића, (три батаљона, јер је један раније био деташован на другу страну), ојачан најпре са једним а доцније са два батаљона III пука II позива; пре подне пак 4. новембра стигао је и потпуковник Милутин Стефановић са осталим батаљонима и деловима свога пука и одмах појачао први борбени ред.

У ово доба, кад сам ја стигао на положај и примио команду II пеш. пука II позива (три батаљона) са придатим батаљонима III п. пука II позива, он је био сав развијен на поменутих положајима, највећим висовима изнад села Облакова, продужујући лево крило косом у северо-источном правцу високо над Облаковом; остатак III пеш. пука II позива у главном је десно од II пука, јужно и југо-источно са батаљоном мајора Косте Михајловића у резерви до мога доласка, а тада је и овим батаљоном ојачан први борбени ред.

И ако је, према свему изложеном, стање на бојишту било у то доба врло озбиљно и тешко, уверен сам био да ћу одолети турским налетима и залажући све силе моћи огарантовати ове положаје чији значај и одржање у нашој власти има пресудног утицаја на ток Битољске битке, и евентуално да ћу моћи предузети контра-напад. Али ми је прва дужност и неминовна потреба била, да уведем у борбу што пре макар једну једину батерију. Она, истина, неће моћи парирати онолику бројност турске артиљерије, али ће ипак у моментима пречити налете турске пешадије, и што је за сада главније, јако ће морално утицати на наше трупе, остављене без и једног нашег артиљеријског оруђа а непрестано тучене снажном ватром турске артиљерије разнога калибра.

Проценивши овако стање у време када сам команду примио и на основи свега изнесеног, одмах сам команданту Моравске дивизије II позива, пуковнику Миловану Недићу, послао овај писмени извешај.

„Око 2 сата по подне стигао сам са пуком на положаје изнад Обдакова и примио команду над свима трупама.

Стање је овако: борба се непрестано води на целом фронту. Турци, са знатно надмоћнијим снагама, потпомогнути са најмање четири батерије, груписани су више према нашем десном крилу. Намеран сам да ојачам наше развијене трупе, да групишем снагу на нашем десном крилу и са таквим груписањем изведем напад на непријатеља. У сваком случају ојачавам борбени фронт, да положај пошто пото одржим. Неопходно је потребно, да ми се што пре упути артиљерија која ће имати јако морално дејство на наше трупе, које јако трпе од турске артиљерије. —

4-XI-1912. год.

Командант Одред,

2 сат. 55 мин. по подне.

Потпуковник ИВ. С. ПАВЛОВИЋ^а

На преставку команданта II пука II позива, потпуковника Душана Васића, да Турци загрожавају његовом левом крилу, одмах сам ојачао лево крило 2 пука II позива, са другим, бројно најјачим батаљоном 3 пука I позива, под командом мајора Доброслава Ђорића. (Овај је батаљон у своме саставу имао пет чета, јер је још по прелазу границе, после бораба на граничном фронту 6 октобра 1912 год., у састав овога батаљона ушла 4 чета граничне трупе и остала у овом батаљону до 2 децембра 1912 год., када је по наређењу Врховне Команде упућена у Скопље.)

У исто доба остала три батаљона и допунски батаљон 3 пука I позива (од три чете), груписао сам у близини, позади десног крила наших развијених трупа, изнад Облакова.

Око 3 часа и неколико минута 4 новембра по подне, стигла је код мене, на највећи вис изнад Облакова 1 брдска, брзометна батерија, капетана I кл. Чедомира Трифуновића.¹⁾

¹⁾ Пред почетак рата са Турцима, кад је III пук био на положајима код Св. Илије Честилинског испред Врање, батерија капетана Чедомира Трифуновића стављена је била под моју команду.

Чим ми се капетан Трифуновић са батеријом јавио, командант II пука, потпуковник Васић, који је самном био на положају, затражио је да батерију поставим на лево крило положаја. Оценио сам да ће батерија имати веће поље дејства и боље резултате са десног крила. С тога сам одмах и наредио командиру брдске батерије, капетану Трифуновићу, да батерију постави на десно крило. Место за пласирање батерије било је згодно изабрато, тако да је велики део турског првог борбеног реда стављен био под уздужну ватру. Тако исто на великом пространству, испред наших борбених делова, могла су се тући турска појачања, која би прилазила предњим деловима у циљу подстицања покрета.

Командиру батерије наредио сам да што пре пласира своју батерију и отвори ватру, како ради тучења непријатеља, тако и нарочито ради морала код наших трупа. Нарочито се морало журити и с тога што је време било мутно а ноћ је била близу, па је требало за видела узети све потребне елементе за дејство батерије.

Попуњујући делови батерије били су заостали уз Облаковске стрмени, те је дат знак трубом да у трку пожури и они су ускоро и стигли.

Она је била у саставу III пука 1 позива у борбама на граничном фронту при заузећу караула: Св. Илија Честилински, Ново Село, Ђурђевац, Уши, Карпина, 6 и 7 октобра; у борбама испред Куманова код села Табановца и кроз Карадаг до Скопља. Тада је изашла из састава мога пука и сада изнад Облакова, упућена је Одреду изнад Облакова. Јако сам се обрадовао, кад ми се капетан Трифуновић са батеријом јавио на положају, јер сам га из поменутих бораба знао као одличног командира батерије, што је посведочио својим извршним радом и држањем 4 и 5 новембра у Битољској битци на овим положајима.

Дејство ове наше брдске батерије, које је отпочело пред измак дана одмах се повољно осетило. Она је, као што смо већ раније рекли, била и сувише слаба да парира дејство неколико турских батерија већих калибара, те је највећма тукла турску пешадију наносећи јој осетне губитке, али чим је њено дејство отпочело, осетио се и јак утицај на морал наших пешака.

Пре доласка наших појачања, Турци су незнатно били помакли свој стрељачки строј на једном месту, пред нашим делом фронта, који је био у лево од нашег главног положаја, али даље нису могли ни стопу маћи поред свију усиљавања.

По подне, између 2 и 3 часа 4. новембра чула се јака ватра североисточно од наших положаја у правцу села Секирана. У то доба I и II пук Моравске дивизије I позива наступали су и водили борбу на десној страни Шемнице, наступајући косама, правцима села Кабаловаца, Секирана и Дрожана; још источније од њих водио је борбу XVII пук I позива.

У то доба су трупе нашега левог крила и центра добивале за неко време и бочну артиљеријску ватру. Према зрнима, од којих једно није експлодовало, видео сам да је ова ватра била од брдске артиљерије.

Стање у коме су се Турци налазили 4. новембра по подне, последицом нашега општег напада на битолске положаје и прелаза неколико наших пукова преко Шемнице, све их је више нагонило да своје лево крило битолских положаја осигурају од нашега притиска, да поврате највеће висове јужно и југозападно изнад Облакова и продужењем греде која излази на Црни Врх.

Успех у овоме случају одужио би решење Битољске битке, а негативан по Турке исход ове операције крајње загрожава и доводи у питање одступницу Турака са левога крила битољских положаја.

С тога су Турци све до у мрак 4. новембра ојачавајући нападне делове, помагани снажном артиљеријском ватром, енергично нападали на цео наш фронт, али су јединственим упорством и издржљивошћу наше пешадије, непотпомогнуте ни једним нашим топом, (наша брдска батерија почела је дејствовати тек око 3 и по часа по подне 4. новембра), сви ови напади одбијени.

У току дана, на коси изнад села Лере, која се спушта са висова нашег крајњег десног крила нешто у назад, водиле су борбу левокрилне трупе десне колоне Моравске дивизије II позива, (један батаљон другог прекобројног пука са једном брдском батеријом под командом капетана I кл. Петра Стефановића). И оне су упорно одолевале дрским нападима Џавид пашиних трупа, и поред све жестине налета турске пешадије обилно потпомогнуте артиљеријом, оне су положај одржале.

У сумрак 4 новембра, на највеће висове изнад Облакова спустила се била густа магла, која је убрзо захватила цело бојиште. Борба је све више слабила на целом фронту. Око 6 час. у вече она се утишала, само је местимице било слабијег пушкарања, које је трајало са малим прекидима преко целе ноћи, нарочито пред центром наших положаја и левим крилом.

IV.

Резултат боја 4. новембра 1912. године био је:

Наш одред на поменутих положајима наспрам левог крила турске војске у Битољској битци, у

упорној борби сломио је и одбио све жучне нападе више од двоструко надмоћнијег непријатеља. Џавид пашина намера је осујећена. Одржање ових положаја у нашој власти од особитог је значаја по ток Битољске битке. Да је Џавид паша успео и овладао положајима нашега одреда 4. новембра, сем што би јаче огарантовао правац ка Ресну и проширио његову сферу, Турци би били у могућности, да концентришу јаче снаге и притисну трупе Моравске и Дринске дивизије I позива, које су успеле да се до краја овога дана са више од три пука, (сем III пука I позива, који је раније од осталих прешао Шемницу и ушао у састав Одрода над Облаковом), дочепају северних коса и положаја, на десној страни Шемнице, а осталим пуковима задрже у непосредној близини ове, на левој и десној њеној страни.

Наши губитци овога дана осетни су и знатан је број био од артиљеријских зрна. Због велике стрмени облаковских висова, одношење рањеника било је јако отежано. Велики број рањеника евакуисан је је ноћу 4—5 новембра, а преко ноћи била је велика помрчина и магла. Најближе превијалиште за Одред било је превијалиште III пука I позива. Ово је било постављено иза положаја на коси спрам села Облакова. Али пошто је борбени фронт Одрода био доста протегнут и трупе у току боја утурањем измешане, то су војници из сва три пука и брдске батерије Одрода, користили оно пуковско превијалиште, које је дотичној јединици било најближе и најпогодније у погледу приласка.

До 6 часова у вече 4 новембра са командантантима пукова, потпуковницима Душаном Васићем,

Милутином Стефановићем и ађутантом капетаном Остојићем, бавио сам се код ровова батаљона који је командовао капетан I кл. Владимир Савић. Од командира чета из III пука II позива, ту се налазаше капетан Данило Белимарковић.

Између 7 и 8 часова у вече 4. новембра, код опште одредске резерве трупа на положајима изнад Облакова, (у овој су сада били три батаљона III пука I позива и допунски батаљон од три чете), која је била на неколико стотина метара испод места, на којем сам се бавио до 6 часова у вече, а где је сада био мој штаб и потпуковника Васића, — добио сам наређење од команданта Моравске дивизије II позива, (преко начелника дивизијског штаба, потпуковника Емила Белића, који ми је лично ово саопштио):

„Да са два батаљона III пука I позива заменим у првом борбеном реду два батаљона II пука II позива, који су били јако заморени, и да ова два батаљона III пука I позива, по поноћи изврше препад и потисну Турке са њихових положаја на којима су се у току дана задржали на фронту испред поменутих два батаљона II пука II позива.“

У сферу овога напада улазио је и онај мали земљишни талас, на коме су Турци незнатно били помакли део свога стрељачког строја, пре доласка наших појачања.

За извршење овога нашећења одредио сам 3 и 4 батаљон III пука I позива. Око 8 часова у вече 4. новембра позвао сам команданта 3 батаљона, капетана I кл. Драгољуба Владисављевића и заступника команданта 4 батаљона капетана I кл. Љубомира Арачића, (пошто је командант тога батаљона,

потпуковник Лазар Максимовић остао у болници, разболео се после прилепске битке), и према наређењу које сам добио издао сам им писмено наређење:

„Да одмах са својим батаљонима изврше смену батаљона II пука II позива, чији ће их команданти и остали официри имати најдетаљније да оријентишу о свему, што им је потребно за извршење напада.

Пошто се оријентишу, све припреме, уредe нападне колоне, све у највећој тишини, да напад једно-времено изврше у 2 сата јутра 5 новембра и Турке протерају са положаја испред батаљона које ће сменити.“

Наређење сам издао у присуству потпуковника Белића, Васића и ађутанта капетана Остојића.

Као што се могло очекивати и што сам предочио начелнику дивизијског штаба, оријентисање је било врло тешко јер је смена извршена по мраку и магли.

При свој опрезности у смењивању батаљона и спреми напада, Турци су сигурно приметили и чули комешање на нашој страни, те су пажњу удвостручили.

V

Према добивеном наређењу, батаљони су у 2 часа изјутра извршили напад. Кад су се кренули на напад, дочекани су силном ватром са турске стране, Они су упали у турске стрељачке ровове и водили борбу у мешавини. Контра-нападу Турака нису могли одолети и турске ровове одржати; после гушања и борбе прса у прса, наше нападне трупе највећим

делом повукле су се у своје полазне стрељачке ровове. Један део 3 батаљона 3 пука I позива одржао је заузете стрељачке опкопе до сванућа, када су Турци предузели општи напад према целома нашем фронту.

Ма да се неуспех овог ноћног напада нарочито у првом моменту јако осетио, ипак су се оне трупе које не могахе одржати заузете турске стрељачке опкопе, после повлачења у полазне стрељачке ровове, до зоре прикупиле и средиле. И у току тих турских напада 5 новембра пре подне истакле су се храбрим држањем неке чете 4 батаљона 3 пука I позива, којима је тога дана командовао заступник команданта батаљона капетан Лазар Поповић, који је заменио рањеног капетана Арачића, што ће се доцније видети.

После овога напада Турци су још више обрадили пажњу на свој фронт. Они су се до сванућа 5 новембра још више појачали пешадијом са многобројним митраљезима. На овај фронт према нашем одреду Турци су довели своје најпоузданије трупе. Према средини фронта Одрета, Цавид паша је поставио турску цариградску жандармерију у коју је имао највише поуздања.

У расвитаку 5 новембра 1912 године на свима Облаковским положајима и целом бојишту Одрета била је јака магла, која је са врло незнатним кратким прекидима трајала све до подне.

Око 7 час. изјутра 5 новембра, Турци знатно ојачани предузеше одсудан напад на целом фронту Одрета. Овај турски напад потпомагала је артиљерија са свију положаја и у борбу је овога дана уведен још већи број митраљеза.

Турци су хтели да се користе маглом, која је била толико густа, да се није видело ни два корака пред собом.

Турски напад дочекан је са наше стране најснажнијом пушчаном и митраљеском ватром свију пукова. Брдска батерија капетана Чеде Трифуновића, имајући од раније одређене правце гађања, косила је непријатељске редове.

Чим је борба отпочела око 7 сати, са ађутантом Остојићем и наредником штабовским значарем и ордонансом Илијом Трифуновићем, кренуо сам се борбеној линији. У исто време наредио сам:

Да се општа одредска резерва под командом мајора Тихомира Смиљковића, команданта 1 батаљона Ш пука I позива, (у одредској резерви тада су били: цео први батаљон, а допунски батаљон капетана I кл. Миладина Петровића имао је три чете) журно крене напред и заустави ближе позади десног крила борбенога фронта.

Мајор Смиљковић одмах упути своју I. чету, под командом капетана Мирка Станковића, а убрзо потом још једну из свог батаљона, да ојача борбени фронт. Капетану Станковићу лично сам наредио да што пре стигне рововима.

Баш у то време, када је пушчана и митраљеска ватра била у највећем степену и када сам појачавао борбени фронт Одред,стигоше к мени два официра из штаба Моравске дивизије II позива са наређењем команданта дивизије, пуковника Милована Недића, које је лично на мене упућено. Ови официри били су мајор Никола Јорговановић и један нижи пешачки официр, биће ордонанс официр дивизијског штаба, чије име нисам знао.

Командант Моравске дивизије II позива, пуковник Милован Недић, са О. Бр. 14¹ од 5 новембра изјутра наредио ми је ово:

„Продужите рад у духу јучерашњег плана. Јавите какво је сада стање и чешће ме извештавајте. Дајте знаке пољској артиљерији како би вас могла потпомагати.“

По официру који ми је предао наређење, известио сам команданта дивизије пуковника Недића у следећем:

„Око 7 сати изјутра 5 новембра Турци су предузели силан напад на целом фронту Одред, према свима положајима изнад Облакова, знатно ојачани пешадијом, са намером да пробију фронт положаја и да нас са ових одбаце, користећи се маглом која не да да се на два три корака ништа види.“

Овога часа, са наше стране, у борбу је ангажовано све сем две чете 1. батаљона III пука I позива и три чете допунског батаљона. Овај остатак трупа образује ми општу одредску резерву, коју ћу кад наступи потреба увести на најугроженије место.

Нашој артиљерији испод Облаковскох положаја не могу се давати знаци услед силне магле.

Командант одреда

Потпуковник Ив. С. Павловић.“

Мајор Никола Јорговановић и други официри из дивизијског штаба били су код мене на положају за време најжешће борбе, при одбијању овога првог јутарњег турског напада, те су команданту дивизије и усмено могли дати податке о стању борбе у то доба до 7 часова и 20 минута изјутра 5 новембра, када су од мене отишли.

Овај напад извршили су Турци, истовремено на целом фронту, веома дрским налетом. Дејствовало је врло много турских митраљеза (више

¹ Даље две цифре у овој наредби су нејасно написане.

но јуче) и сва њихова многобројна артиљерија. Нарочито је била паклена пушчана и митраљеска ватра.

На целом нашем фронту, силном брзом пушчаном и митраљеском ватром, дочекан је турски напад, сломљен и одбијен.

Доцније, око 8 и по час. јутра, за један тренутак (само неколико минута), магла се диже и моментално ватра попусти, да се одмах настави после десетак минута у још већем степену.

Турци поновише напад највећом жестином који, потпомагаше веома снажна артиљеријска ватра разних калибара. Наше трупе саломише и одбише и овај напад.

Очајна борба на целом фронту поново се продужи. Брдска батерија капетана Трифуновића непрестано је дејствовала потпомажући нашу пешадију сузбијањем турског налета. Турске нападне колоне од њене су ватре јако трпеле, а нарочито оне пред десним крилом и центром наших положаја, где су биле јако масиране. У ово доба борба се водила на свима положајима око Битоља. Врло јака артиљеријска, митраљеска и пушчана ватра са свију положаја битољских сливаше се у један звук.

Густа магла покриваше цело бојиште. На појединим малим деловима бојишта она се с времена на време подизаше за неколико минута, да се опет спусти и образује густе застор од којег се унапред није видело до на неколико корака.

Цело пре подне 5 новембра борба није попуштала на свима положајима Одрета. Турци су вршили бесомучне нападе, залажући се свом снагом; дрским и бујним налетом покушавали су 7—8 пута, да пробију наш фронт изнад Облакова.

Сви ови турски напади саломљени су храбрим отпором наших трупа, енергичним и истрајним држањем, залагањем и пожртвовањем команданата пукова, батаљона и свих официра и старешина.

Цело пре подне 5 новембра, а нарочито између 10 и 11 час., стање је на положајима Одрета било врло критично. Поред веома снажне турске артиљеријске ватре, увођена су турска појачања у борбу уз дејство великога броја митраљеза. Међутим за све ово најодсудније време, сем цигло једине брдске батерије, Одред ни данас није могао бити потпомогнут ни једним топом више.

Намера команданта дивизије, пуковника Недића, да пољском артиљеријом, која је била испод облаковских положаја, олакша борбу Одрета, није се могла остварити. Енергични и одлични командант дивизиона Моравске дивизије II позива, потпуковник Љубомир Вучићевић, лично се залагао свим силама, да бар коју своју батерију пласира на облаковске стрмени, ближе нашим положајима, одакле би са успехом могао Одред потпомагати у овом врло критичном времену. Али и поред свега залагања у овоме се није могло успети. Пољска артиљерија није била у могућности да изврши дужи покрет по овом јаком стрменитом земљишту.

Тада, око 11 час. пре подне 5 новембра, код наших неких делова, на центру и левом крилу, настало је моментално колебање. О томе сам имао извештаја из једног батаљона II пука II позива и из 4. батаљона III пука I позива.

У то доба од заступника команданта 4. батаљона III пука I позива, капетана II класе Лазара Поповића, примио сам писмени извештај, писан на

једној осмини табака, којим ме капетан Поповић извештава :

„Да је код војника колебање, и ако магла устраје, која јако помаже турским налетима, сумњам да ћу моћи одолети нападима и задржати се на досадањем месту.“

После одбијених неколико бујних напада турских, при којима су Турци имали великих губитака, ценећи да је сада моменат за крајње напрезање и залагање са наше стране и да бих подигао морал код наших трупа, капетану Лазару Поповићу послао сам ово писмено наређење :

„Командант Одред изнад Облакова,

5-X -1912 године

11 сати пре подне.

Заступнику команданта 4. батаљона III пука I позива, капетану Лазару Поповићу.

Ни стопе назад. Употребите сву снагу и енергију да се Турци сузбију. Турско десно крило попушта. Наша их батерија коси. Код Турака је настало колебање. Победа се клони нашој страни. Истрајност до краја.

(Послато по ордонансу.)

Командант

Потпуковник ИВ. С. ПАВЛОВИЋ“

Кад је заступник команданта батаљона, капетан Лазар Поповић примио ово наређење, како ми је доцније лично саопштио, он се сам осећао спокојним, охрабрио је своје офицере и војнике и онда су: заступник командира 4. чете 4 батаљона III пука I позива, резервни поручник Александар Т. Петровић и резервни поручник Ђорђе Ж. Стојановић, први са исуканом сабљом а други са пушком у руци, ставили се на чело својих војника и са узвицима : „Војници за част Србије напред!“ јурнули на не-

пријатеља, који је био пред њиховим четама и потисли га пред собом. Ове чете одржале су се на заузетом земљишту до свршетка боја 5 новембра. Сви ови официри и војници су из батаљона који је вршио ноћни напад у 2 часа јутра 5 новембра.

За време турских напада 5 новембра пре подне, левокрилне трупе десне колоне Моравске дивизије II позива држале су положај на коси између села Рамне и Лере јужно од облаковских положаја. На положају су били један батаљан Моравског прекобројног пука и једна брдска батерија. Ове су трупе одбиле све турске нападе у томе правцу. Око 11 час. пре подне 5 новембра оне су биле јако притиснуте од Турака.

Командант тога батаљона, капетан I класе Петар Стефановић, шаљући ми извештај о критичном стању у коме се налази, око 11 час. и 20 минута пре подне, вели:

„Ако ми се одмах не пошаље један батаљон, бићу потиснут.

Батерија је остала без муниције, молим да ми се муниција хитно пошаље.“

У то доба у општој одредској резерви имао сам две чете 1. батаљона III пука I позива и три чете допунског батаљона.

И ако је у то доба стање на фронту Одрода било још критично, имајући у виду тешке последице, када би Турци продрли преко положаја, које су држале трупе капетана Стефановића ако би ове биле потиснуте, решио сам се одмах, да и последње трупе из одсека резерве упутим на ту страну.

Команданту 1. батаљона III пука I позива, мајору Тихомиру Смиљковићу, команданту опште одредске резерве, наредио сам:

„Да се одмах са остатком свога батаљона (две чете) и две чете допунског батаљона, под командом команданта допунског батаљона, капетана I кл. Милутина Петровића, најкраћим правцем, трчећим кораком, спусти низ Облаковске косе на положаје, које је држао капетан Стефановић и ове по сваку цену одржи.“

Појачања су благовремено стигла. Турци су одбијени и положаји одржани.¹

Капетану Стефановићу нисам могао послати артиљериску муницију, пошто је нисам имао. Остало је још толико, колико је било најпотребније брдској батерији капетана Трифуновића, која је готово непрестано дејствовала противу турских нападних колона на фронту Одреда.

Када се ово дешавало, око 11 час. и 30 минута 5 новембра пре подне, у општој одредској резерви изнад Облакова имао сам свега једну чету допунског батаљона.

¹ Кад је командант I. батаљона 3 пука I позива, мајор Смиљковић, кренуо батаљон трчећим кораком, требала је са њиме поћи и бојна комора батаљона. На стрмени испод батаљона ордонанс је не могао наћи. Мој ордонанс, наредник штабовакх значар Илија Трифуновић, пошто комора не долажаше, сјуритиз стрмени да је нађе, али како се од магле није могла видети, он је понављао узвике: „Бојна комора I батаљона III пука I позив!“

У том трчању срео га је командант Моравске дивизије I позива, ђенерал Гојковић. Видевши наредника Трифуновића, који је познавао, питао га је о стању пука, зашто ће му бојна комора, где сам ја и т. д.

Ђенерал Гојковић није долазио на положај Одреда где сам се непрестано налазио, вероватно с тога, што сам са Одредом био под командом Моравске дивизије II позива, пуковника Милована Недића, од кога сам наредбења добивао и изређивао га о стању на бојишту.

Баш у то време дошао је код мене на положај командант I пука I позива, потпуковник Душан Туфегџић са неким официрима свога штаба, да се оријентише о ситуацији. Његов пук је тада био ангажован у борби, у продужењу левога крила мога Одреда.

Потпуковник Туфегџић био је присутан кад сам и последњи батаљон из опште одредске резерве употребио на угрожено место, према извештају и молби капетана Петра Стефановића.

Пошто ми је сада у општој одредској резерви остала само једна једина допунска чета, затражио сам од команданта I пука потпуков. Туфегџића, да ми стави на расположење један батаљон свога пука, који ће образовати одредску резерву докле ситуација то буде захтевала.

Потпуковник Туфегџић, који је самном заједно у то доба посматрао ток борбе, на мој захтев, ставио ми је на расположење један батаљон свога I пука I позива. То је био 1. батаљон I пука, који сам одмах ставио у одредску резерву на 200 метара позади деснога крила Одреда и највећег виса, где је била допунска чета са заставом III пука I позива.

У подне 5 новембра магла се диже са свију висова, те су се сви положаји могли осматрати; борба је непрестано трајала, нарочито пешачка ватра није попуштала.

Око 1 час по подне 5 новембра дошао је на положај, највећи вис јужно од Облакова, код места где сам се са својим штабом налазио испред одредске резерве, командант Моравске дивизије II позива пуковник Милован Недић. Изишао сам му на рапорт, известио сам га о стању у којем су се трупе Од-

реда тада налазиле, о току боја и борбених фаза, како су се развијале и о свему што сам до сада урадио.

Са командантом дивизије, пуковником Недићем, једним официром из његовог штаба, мојим ађутантом и са још два официра I пука, изишли смо до ивице виса где су били наши ровови.

Размотривши стање на бојишту, турске и наше положаје, пуковник Недић рекао ми је:

„Сада ове положаје треба пошто пото до краја одржати.“

На ово сам му одговорио: „Када смо их до сада одржали, одбивши неких седам-осам бесних напада турских, ја сам сигуран да ћемо их одржати.“

У ово доба обе стране дејствовале су сталном пешачком ватром.¹

Пошто се оријентисао и видео да су све најважније тачке изнад Облакова и у продужењу веома утицајне, планинске греде, са кључем положаја кота 1150 у нашим рукама, пуковник Недић сишао је са ивице виса, која је била под пушчаном ватром непријатељском и у присуству моме написао је извештај команданту I Армије, а по том се вратио у свој штаб.²

¹ Ивица виса, са које смо посматрали ток борбе, тучена је била пешачком ватром. Пуковник Недић посматрајући турске стрељачке опкопе рећи ће:

„Охо, овде добро фиуче, ми смо им згодна мета!“

Са овога места била је врло добра прегледност, али је оно непријатељу било јако уочљиво.

² Извештај команданту I Армије, пуковник Недић диктирао је официру свога штаба који га је пратио. Износећи стање

Између 2 и 3 часа по подне, чула се јака ватра са десног турског крила правцем Кјеромарице, где су Турци давали последњи отпор.

На левом крилу турских битољских положаја према нашем Одреду, артиљеријска и пешачка ватра почела је да слаби од 3 часа по подне.

Још пре 4 часа по подне, опет се на целом бојишту, спустила густа магла. Борба је била све слабија и око 5 час. по подне 5 новембра сасвим се утишала.

Међутим ватра се слабо чујаше југозападно у правцу Ђавата.

Претрпевши потпун неуспех у огорченим нападима на своје левом крилу, према нашем Одреду, у току 4 и 5 новембра, а по подне 5 новембра притиснути и на десном крилу и заgroжени на Кјеромарици, Турци су били неспособни за даљи отпор.

После 3 часа по подне борба је почела малак-савати и на целом битољском бојишту. Турци су већ у повлачењу. Густа магла, која ускоро покри бојиште, чини Турцима неоцењене услуге.

Надчовечанским напорима заморене наше трупе, које су под концентричном ватром турских батерија прелазиле реку, газећи воду до појаса, а на више места и до груди, да 4 и 5 новембра, под

у ово време на битољском бојишту, у главном у овом извештају рекао је :

„Моравска Дивизија II позива загрозила је левом крилу турске војске у Битољској битци зауевши све положаје изнад Облакова, са кључем положаја, котом 1150, који имају пресудан значај. Сада само треба да се Моравска дивизија I позива ангажује свом снагом и онда је Битољ у нашим рукама.“

најтежим околностима савлађују природно врло јаке раније спремљене и силно брањене турске положаје, кад су их заузеле, застале су да одахну. Велики замор наших трупа и густа магла, која се 5 новембра по подне рано спустила, Турцима је јако помогла, да се са положаја извуку и да наше трупе изгубе додир са њима.

VI

У ноћ 5-6 новембра Џавид и Фети паша са својим трупама кретали су се к Ђавату, док су неке трупе оступале планинским пролазима између Перистера и Бабе. Делови трупа Моравске дивизије II позива, који су имали задатак да запрече пролаз преко Ђавата, раније су се отуда повукли, а на овај важни Ђаватски прелаз мотриле су само слабе патроле, које су Турци лако потисли.

Џавид паша, са најмање осам табора, коњицом и неким батеријама, пробио се ка Ресну. Том приликом погинуо је Фети паша. Турци су га однели у Ресан и тамо сахранили.

Највећи висови изнад Облакова, са кључем положаја котом 1150, за Турке су имали пресудни значај за продужење одбране Битоља и као најсигурнији ослонац за заштиту оступног правца на југ и југозапад. Они су у дводневном боју 4 и 5 новембра 1912 године по сваку цену хтели да поврате ове положаје.

Максимум крвавих и бујних напада Турци су извели 5 новембра пре подне, када су појачани најбољим трупама, увели у борбу, према нашем Одреду преко двадесет и неколико батаљона, велики број митраљеза и дејствујући са око 8 батерија разног калибра, које су имале тачно процењена

одстојања, пошто су на томе земљишту за време мира вршили артиљеријска гађања.

А да би успех јаче огарантовали, Турци су на центру нападаног фронта увели најпоузданије своје трупе, цариградску жандармерију.

Појачања од пет батаљона (III пука I позива са допунским батаљоном) стигла су у најпотребнијем тренутку 4 новембра око 2 часа по подне.

Благовремено ангажовање ових трупа, херојско држање и примерна истрајност старешина и војника свију пукова Одрета и брдске батерије, под несравњено надмоћнијом, нарочито концентричном артиљеријском ватром, ломили су турске бесомучне нападе, који су се као бујица низали један за другим, све дрскијом налетљивошћу 5 новембра пре подне, и ако су Цавид пашине трупе знатно биле ојачане деловима Фети пашиног корпуса.

Поражени овим неуспехом на левом крилу битољских положаја, Турци су већ били морално толико клонули да су се на центру и десном крилу задовољавали одбраном.

Али јединственом налету наших пукова Моравске и Дринске дивизије I позива 5 новембра по подне нису могли одолети на центру, те напустише и центар и десно крило.

Овим неуспесима Турака, завршена је 5 новембра по подне Битољска битка у нашу корист.

Држање наших трупа у Битољској битци бриљантно је. Оне су већ у Кумановској битци стекле светски глас; Битољска је битка то потврдила, и квалитет наше пешадије уздигла на највећу висину.

Стицајем околности, због веома тешког приступног земљишта, нашу пешадију није могла помагати нити пратити артиљерија, те је она сама

морала савлађивати најтеже земљишне препоне и тучена најжешћом непријатељском ватром избијати на јако утврђене положаје, те својим грудима разбијати силног непријатеља, који се са изванредном храброшћу борио.

Њен нападни дух, њена изванредна издржљивост, храброст и умесна иницијатива биће вазда светао пример у историји ратне вештине.

У дводневном боју 4 и 5 новембра, на своме левом крилу према нашем Одреду, Турци су имали великих губитака. Сав предтерен био је покривен мртвим телесима. Међу изгинулим турским официрима било је и виших официра. Турски борбени редови приликом налета, на знатном пространству, кошени су уздужном ватром наше брдске батерије, која је као пешачка батерија дејствовала са кратког одстојања.

И наши су губитци били осетни. Из Одрета је 4 и 5 новембра избачено из строја око 1000 бораца (III пука 1 позива 360 са 6 официра).

Сви ровови и земљиште изривено је било артиљеријским зрнима. Маса изгинулих претрпана је била земљом и врло унакажена.

VII

И европска и светска штампа истакли су важност Битољске битке и њене последице.

И наше и стране новине имале су пуно извештаја о овој знаменитој битци у којој је потучена турска вардарска војска. Појмљиво је да је овим новинарским извештајима оскудева тачност, детаљ, дубља проницљивост у догађаје и стручност. Они су често писани са нарочитом тенденцијом и далеко су од тога да послуже као корисна грађа.

Убрзо се појавило веће стручно дело потпуковника Имануела „Балкански рат.“¹ И ово стручно дело рађено је брзо. Писац вероватно није имао тачних података, те су о нашој војсци, њеној формацији и нашим приликама многе ствари сасвим погрешно изнесене.

За Битољску битку Имануел вели, да је дело српске војске достојно поштовања. Он вели даље: „Ваљало је одбацити жилавог непријатеља са јако добро припремљеног положаја и савладати тешке земљишне препоне. И Турци су се добро борили. Они нису поделегли само бројној надмоћности већ и бољем вођењу и умешности храбре српске војске, која је у овој битци дала највећи успех целог Балканског рата.“

У нашој литератури најзнатније је дело непознатог писца, под знаком „Марса“, „Српско-турски рат у 1912/1913 години,“ у две књиге 1914.

Писац вели, да је дело писано по аутентичним изворима. Из излагања догађаја и описа бораба заиста се види да је писац у највећем обиму имао на расположењу званичну грађу.

Али ипак у излагању Битољске битке у књизи има нетачности, бар што се тиче догађаја на левом турском крилу, према Одреду са којим сам командовао. Да ли је то дошло отуда, што писцу нису биле при руци све релације, или што се он служио само оним из највећих инстанција, није ми познато.

Упоређујући књигу Марсову и ова излагања, лако је уочити и остале грешке.

Најзад, мишљење Марсово, (Српско-Турски рат у 1912—1913 години, II, 104), да је напад Ту-

¹ Der Balkankrieg 1912/13. Berlin 1913.

рака према овом крилу (нашем Одреду) био више демонстрација не може се примити.

Циљ, који су Турци овим нападима на фронт Одрета 4 и 5 новембра имали, јасно се уочава, кад се размотри целокупно стање Турака на битољским положајима а посебице код њиховог левог крила.

Пресудна важност положаја, које је Одред држао на планинској греди, која се изнад Облакова преко коте 1150 продужује Црном Врху, са којима се непосредно држи у власти једина комуникација за повлачење Турака са левог крила битољских положаја на коју је Џавид паша једино био упућен; грозничаво старање Џавид паше, нарочито 4 и 5 новембра у небројено бесомучних напада са ангажовањем преко 20.000 војника, појачаних из корпуса Фети пашиног (према нашој снази од приближно 11.000 војника), да Одред са ових положаја одбаци преко Шемнице, очито показују да ово није била демонстративна борба.

Небројано пута обновљеним најдрскијим нападима, који су достигли максимум уведене снаге и енергије на левом крилу турских битољских положаја у одсудној борби 5 новембра изјутра и цело пре подне, да је Џавид паша успео да циљ постигне, па и ако, према целокупној ситуацији у то доба на битољском бојишту, не би могао овај успех да прошири, очигледно је, да би у томе случају био у могућности, да у правцу Ресна извуче не само све своје трупе са левога крила битољских положаја, већ и знатан део осталих турских трупа. А колико би нам Џавид паша са већим бројем трупа, у томе случају, давао сигурнијег и моћнијег отпора и задржавао наше даље операције, по себи је јасно.

Народна библиотека
'РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ'

30 СР 94(497.1)

ПАВЛОВИЋ И.

У Битољској би

ПЕСКОВАЦ

600000210

COBISS ©